

6. České divadlo a dramatická tvorba do konce 19. st.

Drama

- jeden ze tří základních literárních druhů
- určeno k jevištnímu předvádění
- základem je dialog
- psáno veršem nebo prózou
- v současném dramatu převažuje prozaická forma

- *tragedie* – drama smutné, tragicky končící
- *komedie* – drama veselé, šťastně končící
- *fraška* – komika přehnaná až do nepravděpodobnosti, humor hrubší povahy
- *báchorka* – pohádková hra
- *libreto* – text k opeře, operetě, muzikálu
- *scénář* – text k filmu
- *scénický melodram* – přednes dramatické básně doprovázený hudbou

Počátky dramatu (Řecko) /starověk: od 1. tis. př. n. l./

- vznik řeckého dramatu z oslav boha vína a plodnosti Dionýsa (z kultovních her)
- osudovost – bohové určují život lidí
- herci hráli v maskách (pouze muži)
- hrálo se v amfiteátrech – výborná akustika
- dva žánry:
 - 1) *tragedie*
 - nyní: zachycuje konflikt končící smrtí hlavního hrdiny/hrdinů
 - čerpala z mýtů – objevují se nadpřirozené bytosti (bohové), používal se knižní zastaralý jazyk
 - jednota místa, času a děje
 - 2) *komedie*
 - nyní: s humorem zachycuje problémy zpravidla menší závažnosti

Počátky dramatu u nás /12.–16. st./

∞12. st.

- kořeny dramatu jsou náb. původu – dramatizace náb. výjevů (hl. život, smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista – tzv. Pašijové hry) – předvádění v kostele, později obohacování i o světské scény – větší rozměry → vykazány z kostelů na prostranství před kostely a do krčm

∞14. stol.

- *Mastičkář* (část církevního drama Tři Marie) – nejstarší česko-latinská hra, původně Velikonoční hra, zachovaly se pouze zlomky; poprvé lidové prostředí trhu, kde mastičkář Severín se svými sluhy prodává masti třem Mariím

- rozdíl: drama = lit. druh × divadlo = budova, kde se hraje
- na venkově se pěstovalo **lidové divadlo** (lidová hra se zpěvy) a později též **divadlo loutkové** (Matěj Kopecký)
- **didaktické hry** Jana Ámose Komenského
- divadlo se pěstovalo i **na zámcích**, ale nebylo to divadlo české

Jezuitské drama v době pobělohorské /po roce 1620/

- jezuité – představitelé školství a kultury
- cíl: vzdělávací, výchovný (vystupovat na veřejnosti, naučit se mluvit před více lidmi), propagační (propagace katolické víry)
- katolická víra – jediná povolená v době pobělohorské
- hrálo se pro školu i pro veřejnost
- jazyk: především latina (ale i němčina a čeština)
- náměty her: náboženské (biblické příběhy), případně z české historie
- ohromná okázalost – nákladná výprava (kostýmy, kulisy) – snaha zapůsobit na diváka, ohromit ho

Drama a divadlo před NO /do roku 1780/

- profesionální divadlo v národním jazyce ve většině zemí vznikalo v průběhu 18. st. X u nás k tomu nebyly tak vhodné podmínky (hrálo se italsky, německy – ne česky)
- vlastenci – divadlo důležité: knih bylo málo, lidé je nekupovali; slovo z jeviště má daleko větší dopad na člověka než kniha
- mnoho problémů (v závěru NO odstraněny): nebylo co hrát (nebyly původní české hry), kde hrát, kým hrát a komu hrát

Národní obrození /1780–1848/

18. st. (největší rozvoj) až 19. st.

- **Divadlo v Kotcích** (1738 Praha) – německé divadlo, r. 1771 první české představení *Kníže Honzík*
- **Stavovské divadlo** (1783 Praha) – nechal postavit hrabě Nostic, ale dostavěly stavy (šlechta); název: Nosticovo → Stavovské → Tylovo → Stavovské
- **Bouda** (1786–1789 Koňský trh = Václavské nám.) – levná dřevěná budova, která se stala symbolem NO; první zcela české divadlo; též osvícenské a protifeudální zaměření; významní čeští dramatici (zakladatel V. Thám, P. Šedivý, J. N. Štěpánek, V. K. Klicpera, J. K. Tyl); překlady módních cizích her (zasazené do čes. prostř. s čes. jmény) – Karel Ignác Thám (ang., něm.)
- **Kajetánské divadlo** (1834–1837) – Tyl se svými ochotníky
- **Prozatímní divadlo** (1862) – první stále české divadlo; poté splynulo v jediný celek s ND

Václav Thám /1765–1816/

- inspirace v cizích hrách, píše i vl. hry, hl. historické

Prokop Šedivý /1764–1810/

- frašky, v nichž popírá záporné lidské vlastnosti

Jan Nepomuk Štěpánek /1783–1844/

- překlady i vl. hry

Václav Kliment Klicpera /1792–1859/

- *Chlumecký n. Cidl., v HK učil Tyla

- hl. komedie – *Divotvorný klobouk*, *Hadrián z Římsů...*

- společenské hry: *Každý něco pro vlast*, *Rohovín čtverrohý...*

- hist. hry: *Blaník...*

Josef Kajetán Tyl /1808–1856/

- *Kutná Hora, učen v HK Klicperou

- jeden z předních novinářů (Jinde a nyní → Květy), „noviny mají vzdělávat a vychovávat“

- Divadlo Stavovské (psal) a Kajetánské (vedl)

- próza:

▶ povídky historické

Rozina Ruthardova – zradí rodné město nepřátelům

Dekret kutnohorský – změna hlasů při rozhodování o věcech univerzity

▶ povídky současné

Rozervanec – dotýká se Máchova romantismu (Máchovým velkým odpůrcem)

- drama:

▶ dramata historická – měla podpořit odkazem na minulost, hledání

podobnosti mezi min. a součas., revoluční nadšení lidu

Jan Hus, *Žižka z Trocnova* – z období husitství

Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři – povstání havířů proti taktikám mincmistra, vzpoura velice krutě potrestána (mluvčí havířů popraveni), král všem uděluje milost, ale pozdě

▶ dramata současná – soc. problémy té doby, řešeny smírně, výchovný a vlastenecký prvek

Paličova dcera – otec dluží peníze, dcera si nechce vzít věřitele za muže, otec radši chalupu zapálí, z činu obviněna dcera a ta trest přijme, z vězení vyproštěna, odchází s milým do ciziny (nepochopení lidí)

Pražský flamendr

Bankrotáři

Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka – fraška, odsud píseň

Kde domov můj

▶ dramatické báchorky – lidé i nadpřiroz. bytosti, hrdinové nositeli urč. lidsk. vlastností

Strakonický dudák aneb Hody divých žen – o lásce mezi chudým dudákem Švandou a Dorotkou, jejíž otec jim nepřeje; Švanda jde do světa vydělat peníze, potkává svou matku vílu; dopouští se špatností, Dorotka jej nechce, pak jej zachrání a opět se udobří, otec umírá, berou se

Lesní panna

Jiříkovo vidění

Národní divadlo /od 19. st./

- symbol české státnosti, vyspělosti

- budováno z darů a sbírek; heslo „Národ sobě“

- 1868 položen zákl. kámen; zákl. kameny z historických míst (Blaník, Říp, Vyšehrad...)

- 1881 provizorně otevřeno; téhož roku vyhořelo – chápáno jako celonárodní tragédie; zůstaly obvodové zdi

- 1883 znovuotevřeno Libuší od Bedřicha Smetany

- novorenesanční sloh podle návrhu Josefa Zítka;

stavbu dokončil podle plánu Josef Schulz

- na výzdobě se podíleli umělci tzv. generace ND

Realistické drama /od 19. st./

Ladislav Stroupežnický /1850–1892/

- z jižních Čech → náměty

Zvíkovský rarášek – historická komedie s humorným pohledem na zálety Mikuláše Dačického z Heslova (= „český baron Prášil“)

Paní mincmistrová – historická komedie vztahující se také k postavě Dačického, do kterého se zahledí manželka mincmistra

Naši furianti – satirická hra; vesnice se rozdělí na dva nepřátelské tábory, hádají se o vhodném kandidátu na ponocného, nakonec jím zůstane ten původní (nemůžou se dohodnout; bohatí myslí, že vše se dá koupit za peníze)

Alois Jirásek /1851–1930/

- *Hronov, ze selského rodu

- dramata historická:

Jan Hus, *Jan Žižka*, *Jan Roháč*

- dramata pohádková:

Lucerna – rozbití lucerny jako symbol rozvázání povinností mlynáře vůči kněžně

- dramata realistická venkovská:

Otec – otec ztrácí své dva syny, protože jsou mu peníze přednější než vztah

Vojnarka – nešťastná láska mladé vdovy s malým synem, která se opět zamiluje, ale ten nemá rád jejího syna

Gabriela Preissová /1862–1946/

- dvě hry z Moravského Slovácka (jižní pomezí Moravy a Slovenska), obě zhudebněny (jako opery):

Její Pastorkyňa (opera od L. Janáčka) – Petrona, starší ze dvou dcer právě zesnulého rychtáře, převezme statek, vede ho dobře, bere si k sobě dceru své platonické lásky – Jenůfku, vychovává ji pro pracovitého mlynáře Laca, ona se ale zamiluje do jeho ml. bratra Števy a čeká s ním dítě, když jí ale Laca úmyslně ublíží na kráse, Števa ji nechce; Petrona proto dítě tajně utopí a Jenůfka si bere za muže Lacu a čeká dítě s ním; ve svatební den se zjistí Petronin hrůzný čin a jde za to do vězení

Gazdina roba – Eva je vdaná, ale zamiluje se, spolu s milencem odchází do malé vesničky, chtějí se vzít, ve vesnici ji kritizují, protože nejsou svoji, on ji nepřizná → Eva se zabije

Alois a Vilém Mrštíkové /1861–1925;1863–1912/

Maryša – venkovská tragédie o mladé Maryše z dobře situované rodiny; na nátlak rodičů si vezme bohatého Vávru, i když má lásku Francka, je nešťastná, Vávru pak otráví

Zájem dalších našich autorů o drama /19. st./

Vítězslav Hálek /1835–1874/

- hry **Král Vukašín** a **Záviš z Falkenštejna**

Jan Neruda /1834–1891/

- autor ne příliš úspěšných veseloher: **Ženich z hladu**, **Prodaná láska**...
- kritizoval herce

Julius Zeyer /1841–1901/

Radúz a Mahulena – romantická scénická pohádka plná zvratů a nenávisti situovaná do bájně slovenské krajiny

Jaroslav Vrchlický /1853–1912/

Noc na Karlštejně – komedie s historickým námětem; Karel IV. zakáže všem ženám vstup na tento hrad; jeho žena se tam ale vydá v přestrojení za knížetku; na konci císař zákaz ruší

Cyrano z Bergeracu – překlad díla fr. dramatika; romantická hra ve verších, o lásce, neštěstí a smrti, končí smrtí mušketýra Cyrana

Vliv evropského divadla a dramatu /19. st./

- drama se zaměřuje na detailní vyličení skutečnosti, z nových prvků se uplatňuje retrospektiva, monology ustupují, důraz se klade na dialogy na scéně

Nikolaj Vasiljevič Gogol (Rusko) /1809–1852/

Revizor – komedie; Gogolovi se podařilo na malém prostoru jednoho města vměstnat celou ruskou společnost, její pokrytectví, prospěchářství, úplatkářství, směšnost; úředník Chlestakov přijíždí do městečka a prohrává všechny své peníze, lidé si myslí, že je obávaným revizorem, uplácejí ho, Chlestakov si tak užívá, ale snaží se rychle odjet, než přijede skutečný revizor

Henrik Ibsen (Norsko) /1828–1906/

- zakladatel realistického dramatu; má velký vliv na řadu pozdějších dramatiků na celém světě

Nora – kritika Ibsenovy současnosti, hlavně morálky tehdejší společnosti

Peer Gynt – veršované romantické drama; básník, velký egoistický mluvka a životní podvodník Peer Gynt prochází životem bez cíle a utíká od problémů, čímž škodí především sobě; proto promarní vše, i svou životní lásku

Anton Pavlovič Čechov (Rusko) /1860–1904/

- nejvýznamnější představitel ruského dramatu přelomu století

- jeho dramata neobvyklá, spíše bez děje – filozof. úvahy

Racek – komedie; mladý umělec chce do divadelního umění vnést nové formy (nemá rád styl hraní své matky), ale je nepochopen, také nešťastná láska → sebevražda

Tři sestry – psychologická hra; hlavní postavy – tři ženy toužící po štěstí, po lásce, ale nakonec opět zůstávají samy

Višňový sad – tragidky laděná komedie o minulosti, přítomnosti a budoucnosti Ruska („Celé Rusko je náš sad“)

Strýček Váňa – děj se odehrává na ruském statku

Moderní umělecké směry v českém dramatu na přelomu století /19./20.st./

impresionismus (imprese = bezprostřední dojem) – název podle Monetova obrazu *Imprese neboli Východ slunce*; v dramatu se soustředí hlavně na vnější prostředí (to, co vidí), oslavuje soudružnost příběhů, nabízí nejasné postavy (většinou mladé), vyjadřují se pocity a nálady, zdůrazňuje se atmosféra, důraz se klade na lyrické scény (drama se lyrizuje)

symbolismus (symbol = znak) – mnohoznačnost slov, fantazie, symboly (nepřímé, nerealistické zachycení skutečnosti); význam symbolů je znám užší nebo širší společnosti → těžké na pochopení

dekadence (dekadence = úpadek) – pesimismus, rafinované pocity a nálady (neschopnost, nuda, únava, pesimismus, nihilismus); nejprve hanlivé označení básníků, kteří se odtrhli od dosavadního básnického trendu → později označení světového názoru a životního pocitu části spisovatelů konce 19. a 20. st.

kubismus, expresionismus, fauvismus, futurismus, civilismus, vitalismus, secese

Fráňa Šrámek /1877–1952/

- impresionistické drama (lyrické – zobrazení vnitřku hrdinů; nejde o děj)

Měsíc nad řekou – konfrontace (srovnání, střetnutí) nesplněných tužeb a přání; Villy přinese Slávce román a předčítá jí ho, ruší ho ale hukot řeky; Slávka se mu očividně líbí – ač stará panna (avšak vnímavá, lyrická); zjišťuje, že mu „napravila hlavu“ a prokoukává ji – je opatrná, suchá a proto se nevdala

Guillaume Apollinaire /1880–1918/

- přivádí do divadla poezii a avantgardní umění, zejména kubismus a dadaismus, a vytváří tak avantgardní drama

Prsy Tiresiovy

Mají dramata 19. století co říci dnešnímu divákovi?

∞ *Prodaná nevěsta*

- divadelní představení ve VČD

- pův.: Bedřich Smetana a Karel Sabina – komická opera

- komická zpěvohra o dvou jednáních

- režie: Vladimír Morávek

- Klicperovo divadlo HK